ALFONSAS MOTUZAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

LITANIJŲ MALDOS, ARBA PAMALDUMO PRAKTIKOS, PER PRIDEDAMĄSIAS PAMALDAS LIETUVOJE

The Prayers of the Litanies or Folk Devotion Practices
Added to Worship in Lithuania

SUMMARY

Modern Lithuania has been a Christian country for more than 600 years. Most Lithuanian people profess the Catholic faith. The Catholic Liturgy comprises the Holy Mass and additional worships. Added worships consist of folk devotional practices, or prayers and religious songs. These do not occur which during the Mass and are in the local language. In Lithuania they are the Hours of St. Mary the Virgin, Mourning hours, the Devotional practice of the Blessed Virgin Mary during the month of May, the Devotional practice of the Blessed Heart of Jesus during the month of June, the day for commemorating, rosary to the St. Virgin Mary and St. Jesus, the Calvary Cross Way, the Way of the Cross of 14 stations, the Mournful Whining, and funeral songs. One of the Catholic Devotional practices are litanies.

SANTRAUKA

Šiandieninė Lietuva daugiau kaip 600 metų yra krikščioniškas kraštas: stačiatikiai, katalikai ir evangelikai. Dauguma – katalikai. Katalikų Bažnyčios liturgiją sudaro Šventosios Mišios ir Pridedamosios pamaldos. Pridedamosios pamaldos – tai pamaldos, atliekamos prieš ar po Šv. Mišių bažnyčiose, atviroje erdvėje: bažnyčių šventorių, kapinių, Kalvarijų Kryžiaus kelių bei namų aplinkoje. Jos atliekamos liaudies, arba pasauliečių. Jas sudaro įvairios liaudies praktikuojamos maldos ir giesmės, arba pamaldumo praktikos. Tai Švč. M. Marijos valandos, Švč. M. Marijos kalbamasis ir giedamasis bei Švč. Jėzaus vardo rožiniai, Žemaičių Kalvarijos Kalnai, Kryžiaus kelias, Gaudūs verksmai, Gedulinės valandos (psalmės), šermenų giesmės. Prie jų priskiriamos gegužinės ir birželinės pamaldos, šventųjų užtarimo maldos ir giesmės. Iš šventųjų užtarimo maldų ir giesmių išsiskiria litanijos.

RAKTAŽODŽIAI: litanių maldos, pamaldumo praktikos, pridedamosios pamaldos, Lietuva.

KEY WORDS: litany of prayer, devotional practices, added worship, Lithuania.

IVADAS

Lietuva yra katalikiškas kraštas. Katalikų Bažnyčios liturgiją sudaro Šventosios Mišios ir Pridedamosios pamaldos. Pridedamosios pamaldos – tai pamaldos, atliekamos liaudies prieš ar po šv. Mišių bažnyčiose, atviroje bažnyčių šventorių, kapinių, Kalvarijų Kryžiaus kelių bei namų aplinkoje¹. Pridedamosios pamaldos susiformavo Bažnyčios kalendorinių metų ciklo iškilmių, švenčių, minėjimų, šventų vietų lankymo pagrindu. Jas sudaro liaudies praktikuojamos įvairios maldos ir giesmės, arba liaudies pamaldumo praktikos, kaip antai: adventinės

Švč. M. Marijos valandos, šermeninės atgailos psalmės bei litanijos². Šios praktikos, arba maldos ir giesmės, yra meldžiamos vietos žmonių kalba bei išpildomos įvairiais apeiginiais papročiais (apeigomis ir papročiais). Joms rastis įtakos turėjo įvairios Bažnyčios reformos bei įvairių brolių kūrیمasis ir maldininkų kelionės. Be įprastų tolimų kelionių į Jeruzalę ir Romą, išpopuliarėjo nauji maršrutai: šventųjų gimtinės ir jų veiklos vietos, kapai, bažnyčios, kuriose laikomos garsios relikvijos arba stebuklingi paveikslai, vietos, kur buvo įvykę stebuklai.

PRIDEDAMOSIOS PAMALDOS IR JŲ PAMALDUMO PRAKTIKOS LIETUVOJE

Pridedamųjų pamaldų turinį Lietuvoje bažnytinių kalendorinių švenčių kontekste sudaro Advento, Gavėnios, Maldavimų, arba Kryžiaus dienų, Gegužinės, Birželinės, Sekminių, Švč. Mergelės Marijos apsilankymo Žemaičių Kalvarijoje, Kryžių kalno, Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Žolinė) Pivašiūnuose ir Krekenavoje, Švč. Mergelės Marijos gimimo Šiluvoje (Šilinė), Spalinės, Vėlinių, Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos Vilniaus Aušros Vartuose pamaldos. Šventųjų ir palaimintųjų kontekste: šv. Kazimiero, palaimintojo Jurgio Matulaičio bei liaudies palaimintosios Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės pridedamosios pamaldos. Šeimos švenčių kontekste – laidotuvių (šermenų, laidotuvių ir mirusiųjų minėjimų) pridedamosios pamaldos³. Be to, Pridedamąsias pamaldas Lietuvoje su-

daro įvairios maldos ir giesmės, arba liaudies pamaldumo praktikos, kaip antai: adventinių pridedamųjų pamaldų metu giedamos Švč. M. Marijos valandos; gavėnios – Kryžiaus kelio, Gaudžių verksmų bei Žemaitijoje Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) (toliau – Kalnų) maldos ir giesmės; Maldavimų, arba Kryžiaus dienų – Visų Šventųjų litanija; Gegužinių – Švč. Mergelės Marijos litanija; Birželinių – Švč. Jėzaus Širdies litanija; Sekminių – Vilniaus (Verkių) ir Veprių Kalvarijų Kryžiaus kelio maldos ir giesmės; Švč. Mergelės Marijos apsilankymo šventėje Žemaičių Kalvarijoje – Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės; Kryžių kalno – 14-os stočių Kryžiaus kelio maldos ir giesmės; Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Žolinė) Pivašiūnuose ir Krekenavoje bei Švč. Mergelės Marijos gimimo Šiluvoje

(Šilinė) švenčių – Švč. Mergelės Marijos litanija; Spalinių pridedamųjų pamaldų metu meldžiami Švč. M. Marijos kalbamasis ir giedamasis rožiniai; Vėlinių – Žemaitijoje Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės; Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos Vilniaus Aušros Vartuose – Švč. Mergelės Marijos litanija; laidotuvių (šermenų, laidotuvių, mirusiųjų paminėjimų) – Švč. Jėzaus vardo kalbamasis ir giedamasis rožiniai, Žemaitijoje Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės, 14-os stočių Kryžiaus kelio maldos ir giesmės, Gedulinės valandos (psalmės); šventųjų ir palaimintųjų – šv. Kazimiero, palaimintojo Jurgio

Matulaičio bei liaudies palaimintosios Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės litanijos⁴.

Litanijų maldos, arba pamaldumo praktikų nėra adventinių, Kryžių kalno, laidotuvių, šermenų, Priedamųjų ir Spalinių pamaldų metu, o šiandienos Lietuvos Katalikų Bažnyčios liturginiame maldyne randame, kad Bažnyčios liturginiame gyvenime yra praktikuojamos Švč. Jėzaus Vardo, Švč. Jėzaus Širdies, Švč. Kristaus Kraujo, Švč. Mergelės Marijos, Švč. Juozapo, Visų Šventųjų, Šv. Dvasios, Šv. Kazimiero, Šv. Antano, Šv. K. J. Teresės litanijos bei maldų už mirštantįjį litanijos⁵.

LITANIJŲ MALDŲ, ARBA PAMALDUMO PRAKTIKŲ, IŠTAKOS PRIDEDAMOSIOSE PAMALDOSE LIETUVOJE

Visų Šventųjų litanija

Visų Šventųjų litanijos maldos, arba pamaldumo praktikos, ištakos sietinos su pagoniškuoju Romos mirusiųjų kultu: buvo pagerbiami mirusiųjų kūnai ir kapai. Pirmieji krikščionys neatmetė šių papročių, tik juos sukreičionino. Anksčiau krikščionybė praktikuodavo kultą, skirtą kankiniams pagerbti. Pirmieji krikščionys rengdavo į kapus *Maldavimų procesijas*, paremtas maldavimais „Kyrie, eleison“ (liet. k. – „Viešpatie, pasigailėk“). Šias procesijas 313 m. Milano ediktu įteisino Romos imperatorius Konstantinas Didysis (324–337) ir 325 m. sušauktas Nikėjos Bažnyčios susirinkimas.

352–366 m. šios procesijos pradėtos praktikuoti lankant kryžius bei bažnyčias. Jų pradininkas – popiežius Liberijus⁶. Jos vyksta trys dienos iki Šeštinių, įteisintojas – šv. Mamertas (+470). Baž-

nyčia šią pamaldumo praktiką patvirtino 474 m.⁷ 590 m. šv. Tėvui Grigaliui Didžiajam drauge su kunigais ir žmonėmis prie maldavimo „Kyrie, eleison“ pridėjus „Christe, eleison“⁸, o VII a. Bažnyčiai tai dar papildžius kreipiniais į įvairius šventuosius bei pasinaudojus graikišku žodžiu *Litaneia*, reiškiančiu *maldavimas* arba *malda*, buvo sukurta Visų Šventųjų litanijos maldos forma, kuri buvo įtraukta į Romos Velykinę liturgiją⁹. Tolesnei Visų Šventųjų litanijos raidai įtakos turėjo Visų Šventųjų diena. Ja popiežius Grigalius III (731–741) liturgine Visų Šventųjų švente paskelbė lapkričio 1 d. 835 m. popiežiaus Grigaliaus IV iniciatyva ši iškilmė pradėta švęsti visoje Katalikų Bažnyčioje¹⁰. 998 m. Cluny abatas šv. Odilo į visų jam priklausančių vienuolynų kalendorių įrašė nurodymą kitą dieną po Visų Šventųjų šventės melstis už miru-

sius jų vienuolijos narius¹¹. Šis gražus gailėstingumo pavyzdys tapo pavyzdžiu Vėlinių šventei ir greitai paplito po visą Europą. XVI a. pabaigoje ši pamaldumą patvirtino popiežius šv. Pijus V (1566–1572) ir nurodė, kada giedoti (paminėjo laidotuves)¹². Popiežius Klemensas VIII 1601 m. dar kartą patvirtino *Visų Šventųjų* litanijos tekstą, nurodė, kad ši litanija yra ir oficiali Bažnyčios, ir privati (liaudies pamaldumo praktika) malda¹³.

Nors Visų Šventųjų litanija Romos buvo pripažinta tik XVI a. pabaigoje, tačiau Lietuvoje ji jau buvo žinoma XIV a. Ji kartu su Didžiojo Šeštadienio, Maldavimų, arba Kryžiaus, dienų ir Vėlinių liturgija atėjo kartu su krikščionybe.

Pirmoji Maldavimų, arba Kryžiaus, dienų pamaldumo praktikos liturgijoje žinia siekia 1525 m., kada Vilniaus kapitula nurodė Kryžiaus dienų procesijų tvarką: pirmąją Kryžiaus dieną procesija iš katedros eina į Šventosios Dvasios bažnyčią, antrąją – į Šv. Jono bažnyčią, trečiąją – į Šv. Jobo ir Šv. Marijos Magdalenos bažnyčią¹⁴. Nuo XVI a. šią pamaldumo praktiką liaudis iš liturgijos perėmė į Pridedamąsias pamaldas, kada žmonės patys (be kunigo) ėmė rengti tokias procesijas bei lankyti kryžius.

Nuo 1639 m. Visų Šventųjų litanija Bažnyčios liturgijos pavyzdžiu pradėta naudoti Žemaičių vyskupijoje (Žemaitijoje) Pridedamosiose Švč. Mergelės Marijos apsilankymo Žemaičių Kalvarijoje, Velyknačio (Didžiojo Šeštadienio) ir laidotuvių (šermenų, laidotuvių, mirusiųjų paminėjimų) pamaldose kartu su Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldomis ir giesmėmis, arba liaudies pamaldumo praktika. Šios pamaldumo praktikos iniciato-

rius arba autorius – Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius, kuris 1639–1642 m. Garduose, vėliau pavadintuose Žemaičių Kalvarija, įsteigė 19 stočių (koplyčių) arba 20 vietų (vienoje koplyčioje yra dvi vietos) Kryžiaus kelią ir, kaip teigia istoriniai šaltiniai, nurodė nežinomam asmeniui sukurti maldas bei giesmes, kurios būtų atliekamos arba praktikuojamos per Pridedamąsias Švč. Mergelės Marijos apsilankymo šventės Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) kartu su Visų Šventųjų litanija apvaikščiojimo pamaldas. Vyskupas J. Tiškevičius savo vyskupavimo Žemaitijoje metais (1633–1649) sušaukė 4 kunigų sinodus. Paskutiniuose dviejuose (1643 m. sausio 20–22 d. ir 1647 m. liepos 14–16 d.) vyskupas ragino kunigus prie parapijų steigti Šv. Nikodemio brolijas, kurių nariai rūpintųsi, kad mirusiųjų pagerbimas (per laidotuves – šermenis, laidotuves, mirusiųjų paminėjimus) būtų atliekamas Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldomis giesmėmis, muzika (kartu su Visų Šventųjų litanija). Vyskupas J. Tiškevičius tai nuodė, matyt, remdamasis popiežiaus šv. Pijaus V (1566–1572) nuoroda, kad Visų Šventųjų litaniją galima giedoti ir laidotuvių metu¹⁵. Vyskupo ir kunigų iniciatyva ši tradicija per brolijas greitai įsitvirtino liaudyje Pridedamosiose laidotuvių (šermenų, laidotuvių, mirusiųjų paminėjimų) pamaldose. Šią Pridedamųjų laidotuvių pamaldų tradiciją liaudis įtvirtino ir Velyknačio (Didžiojo Šeštadienio) misterijoje, kada maldininkai visą naktį bažnyčioje būdavo prie Kristaus kapo ir giedodavo Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldas ir giesmes kartu su Visų Šventųjų litanijos malda, arba pamaldumo praktika.

Taip pat Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės, arba pamaldumo praktika, kartu su Visų Šventųjų litanijos malda, arba pamaldumo praktika, Žemaičių vyskupijoje yra praktikuojama ir per Vėlines, arba antrąją Visų Šventųjų dieną, kada sugrįžus iš kapinių į namus jos yra meldžiamos¹⁶. Šios pamaldumo praktikos per Vėlinių Pridedamąsias pamaldas yra Pridedamųjų mirusiųjų paminėjimų (laidotuvių) atšvaitas, o praktikos iniciatorius, matyt, taip pat buvo Žemaičių vyskupas J. Tiškevičius. Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių, arba pamaldumo praktikos, kartu su Visų Šventųjų litanijos malda, arba pamaldumo praktika, pirmas spausdintas šaltinis yra dominikonų vienuolio Jurgio Kosakovskio (Kasakauskio) maldaknygė *Rożanciusz Szwęciausios Maryos Pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaykściojima kałnu Kałwaryos Ziamayciu su modlitwomis yr giesmemis anto służyććiomis*, išleista 1681 m. Vilniuje.

Žemaičių Kalvarijos „Kalnų“ maldų ir giesmių, arba pamaldumo praktikos, kartu su Visų Šventųjų litanijos malda, arba pamaldumo praktika, modelis vėliau buvo pavyzdys vėlesnių kalvarijų Lietuvoje steigėjams – Vilniaus vyskupams Jurgiui Bialozarui ir Aleksandrui Sapiegai, kurie 1664–1669 m. įkūrė Vilniaus (Verkių) Kalvarijų Kryžiaus kelią. Patys vyskupai šį Kalvarijų Kryžiaus kelią apvaikščiojo per Sekminių Pridedamąsias pamaldas giedodami, arba praktikuodami tam parašytas Kalvarijų Kryžiaus kelio maldas ir giesmes, arba pamaldumo praktikas, kartu su Visų Šventųjų malda, arba pamaldumo praktika. Šių Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo

praktikos Sekminių Pridedamosiose pamaldose kopiją 1844–1846 m. Vepriuose įsteigė Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis¹⁷. Kyla klausimas, kodėl Visų Šventųjų litanijos malda, pamaldumo praktika, praktikuojama kartu su Kalvarijų Kryžiaus kelio maldomis ir giesmėmis, arba pamaldumo praktika praktikuojama per Sekmines, arba Sekminių Pridedamąsias pamaldas?

Sekminės švenčiamos tarp gegužės 11 ir birželio 12 d. (septintąjį sekmadienį po Velykų), kada minimas Jėzaus Kristaus žadėtos Šventosios Dvasios atsiuntimas apaštalams. Šventė dar vadinama penkiasdešimtinėmis, nes Šventoji Dvasia buvusi atsiųsta apaštalams praėjus 50 dienų po Kristaus prisikėlimo¹⁸. Sekminės yra paskutinė Velykų laikotarpio diena. Šventosios Dvasios atsiuntimui paminėti bažnyčioje rengiama procesija. Dalyvaudami joje, mintimis susisiejamie su Švč. M. Marija ir apaštalais, besimeldžiančiais Paskutinės vakarienės kambaryje, kur ant jų nužengė Šventoji Dvasia.

Taigi Sekminių liturgijoje pristatoma Paskutinės vakarinės kambario, kuriame prasidėjo Kristaus kančios kelias, ir paskutinės Velykų laikotarpio dienos, t. y. Kristaus Prisikėlimo, arba kančios ir mirties nugalėjimo pergalės, pagerbimo simbolika yra Sekminių pridedamųjų pamaldų su Kalvarijų Kryžiaus kelio maldų ir giesmių, arba pamaldumo praktika, kartu su Visų Šventųjų maldos, arba pamaldumo praktika, raiška.

Švč. Mergelės Marijos apsilankymo šventės Žemaičių Kalvarijoje, Velyknakčio (Didžiojo Šeštadienio), Vėlinių, laidotuvių (šermenys, laidotuvės ir mirusiųjų paminėjimai) bei Sekminių Vilniaus

Verkių ir Veprių Kalvarijų Kryžiaus kelių pridedamosiose pamaldose įskiepyta Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldų ir giesmių kartu su Visų Šventųjų litanijos malda, arba pamaldumo praktika, yra Žemaičių vyskupo J. Tiškevičiaus pastoracinė veikla tarp liaudies.

Švč. Mergelės Marijos litanija

Nuo XII a. Visų Šventųjų litanijos pavyzdžiu pradėtos kurti įvairių šventųjų atskiros litanijos. Nuo XIV a. ypač išpopuliarėjo Švč. Mergelės Marijos litanija, kuri nuo XVI a. tapo visuotine ir buvo pavadinta Loreto litanija (lot. *Litaniae Lauretanae*; pavadinimas siejamas su Loreto miestelio Italijoje Apreiškimo Marijai šventove). Bažnyčiose, vienuolynų koplyčiose praktikuotos litanių maldos greitai išėjo už šventovių šventorių ribų ir paplito liaudies gyvensenos kultūroje. Ši pamaldumo praktika visoje Lietuvoje liaudies praktikuojama per gegužines pamaldas bei Pivašiūnų ir Krekenavos (Žolinė), Šiluvos (Šilinė) ir Vilniaus Aušros Vartų (Gailestingumo) pridedamosiose pamaldose¹⁹.

Gegužines pamaldas Lietuvos kaimas ypatingai išgyvendavo. Šiose pamaldose dalyvaudavo visi: vaikai rinkdavo laukų gėles Marijos paveikslui papuošti, jaunimas pindavo vainikus ir kitaip puošdavo Marijos altorėlį ar paveikslą, mergaitės savo rankdarbiais meniškai puošdavo seklyčią (kambarys, kuriame vyksta gegužinės pamaldos), vyrai vadovaudavo giedojimui, moterys sunešdavo vaško žvakių ir panašiai. Pamaldos atliekamos temstant, sukvietus žmones varpu ar kitu muzikos instrumentu²⁰. Tai buvo graži kaimo dvasinio pakilimo šventė.

Gegužinės – tai sena religinė praktika. Viso mėnesio paaukojimo Marijai ištakos yra Rytuose. Jau V a. Mažosios Azijos koptai ištisą *Kiahc* (gruodis) mėnesį, kuris atitinka mūsų gegužę, buvo skyrę Marijai garbinti. Sakoma, kad šią praktiką įdiegė šv. Kirilas Aleksandrietis²¹.

Romos imperijoje nuo seniausių laikų balandžio–gegužės mėnesiais švęsta pagonių pavasario ir moters aukštinimo šventė Flora. Tuo metu, pavasari, žemei bundant, atgyja ir žmogaus aistros, tad buvo rengiami žaidimai: namus ir galvas papuošę gėlių vainikais, apsinuoginę žmonės žaidė „meilės žaidimus“, keldavo orgijas, vadinamas *florealia*. Su šiomis pagoniškomis apeigomis susidūrusi krikščionybė kovojo ne ginklu: išsaugodama moters/motinos šventumo idėją, keitė pamaldumo formą. Gegužės mėnesį skirti Marijai pirmasis sumanė Ispanijos karalius Alfonsas X (1239–1284). Netrukus buvo įteisintas paprotys gegužės mėnesį kalbėti Švč. Mergelei Marijai skirtą litanią. Apie 1531 m. ją imta giedoti. Muziką jai parašė kompozitorius Orlandas Lasso (*Orlando di Lasso*)²².

Ispanų pavyzdžiu žengė italai šv. Pilypas Nėris (1515–1592) ir šv. Karolis Boromėjus (1538–1584), kurie sukūrė savitą Švč. Mergelės Marijos pamaldumo gegužės mėnesį formą, kada kalbama arba giedama Švč. Mergelės Marijos litanija, skaitomas skaitinys apie Marijos dorybes. Švč. Mergelės Marijos litanijos maldos formą 1601 m. patvirtino popiežius Klemensas VIII kaip vienintelę leidžiamą Marijos litanią²³.

Švč. Mergelės Marijos litanijos, arba pamaldumo praktikos, pirmas spausdintas šaltinis Lietuvoje yra dominikonų vienuolio Jurgio Kosakovskio (Kasa-

kauskio) maldaknygėje *Rożancius Szwęciausios Maryos Pannos yr saldziausya warda Jezusa teypogi spasabas apwaykściojima kałnu Kałwaryos Ziamayciu su mōdlitwomis yr giesmemis anto służijęciomis*, išleistoje 1681 m. Vilniuje.

Gegužines pamaldas, kuriose pagrindinė malda, arba pamaldumo praktika, yra Švč. Mergelės Marijos litanija, 1815 m. patvirtino popiežius Pijus VII kaip atsidėkojimo ženklą Švč. Mergelei Marijai už laimingą sugrįžimą 1814 m. iš prancūzų nelaisvės²⁴. Lenkiją gegužinės pamaldos pasiekė 1852 m. Žinoma, kad jos pirmą kartą buvo atliktos Varšuvoje, Šv. Kryžiaus bažnyčioje²⁵, o Varšuvos pavyzdys maždaug 1853 m. jau buvo žinomas ir Lietuvoje, Seinų katedroje. Šios praktikos iniciatoriumi laikomas Seinų vyskupijos valdytojas, iš Kretingos kilęs prelatas B. Butkevičius. Jo iniciatyva netrukus Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius šias pridedamąsias pamaldas įdiegė savo vyskupijoje. Popiežius Pijus IX, remdamasis ankstesne gegužinių pamaldų forma, 1859 m. visoje Katalikų Bažnyčioje įvedė Gegužines pridedamąsias pamaldas, skirtas Marijos garbei²⁶. Vilniaus katedroje jos pradėtos 1884 m., o lietuvišką jų tekstą visose Lietuvos bažnyčiose 1898 m. suvienodino vyskupas Antanas Baranauskas²⁷. Pateikta medžiaga leidžia teigti, kad Gegužinėse pamaldose Švč. Mergelės Marijos litanijos maldos liaudies pamaldumo praktikos ištakos Lietuvoje yra atėjusios iš Lenkijos katalikų bažnyčios kultūros istorijos.

Kitas bažnytinis laikas Lietuvoje, kada Pridedamosiose pamaldose yra naudojama Švč. M. Marijos litanijos giedojimo pamaldi praktika, – Švč. Mergelės

Marijos Dangun ėmimo Krekenavos ir Pivašiūnų (Žolinė), Švč. M. Marijos gimimo (Šilinių) ir Švč. M. Marijos Gailestingumo Motinos.

Etnografinių vasaros lauko ekspedicijų surinkti duomenys liudija, kad Krekenava ir Pivašiūnai nuo seniausių laikų yra garsūs Dievo Motinos paveikslais, tikinčiųjų įsitikinimu, turinčiais stebuklingos galios. Maldininkai, melddamiesi prie paveikslų prieš ar po Šv. Mišių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų šventės pridėtinėse pamaldose, prie Dievo Motinos paveikslų gieda Švč. Mergelės Marijos litaniją.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad VI a. Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventė jau minima Rytų ir Vakarų Bažnyčiose²⁸. Romoje ši šventė įteisinta VIII a. ir vadinama „Dormitio“ vardu. Lenkijos Karalystės Lietuvos kunigaikštystės Petrikovo sinode 1621 m. nustatytas ritualas, kai per Švč. M. Marijos Ėmimo į dangų šventę šventinant žolynus trimis ilgomis maldomis prašoma Dievo, kad „šias įvairios rūšies žoles ir vaisius savo gerumu palaimintų ir prie gamtinės jų jėgos naujos palaimos malonę pridėtų, kad jos, žmonių ir gyvulių naudojamos Dievo vardu, būtų apsauga nuo visokių ligų ir nelaimių“²⁹. Lietuvoje ši šventė tapo švenčiama bažnyčiose, kurias puošė Dievo Motinos paveikslai. Tuo laiku tokios buvo Krekenavoje ir Pivašiūnuose.

Seniausiais laikais Krekenava garsėjo Dievo Motinos paveikslu, kurį tikintieji laikė turinčiu stebuklingos galios. Padvimas sako, kad stebuklingasis paveikslas į šias apylinkes atgabentas pačiais pirmaisiais krikščionybės Lietuvoje laikais. Jį iš Krokuvos atvežęs pamaldus

riteris Šilingas ir padovanojęs misionieriui Albertui, skelbusiam Evangeliją prie Nevėžio krantų. Dievo Motinos paveikslą imta garbinti, o Dievo Motina atsakydavo gausiomis malonėmis³⁰.

Pivašiūnuose ši šventė gimė 1648 m. Trakų benediktinų vienuolių pastoracijos dėka. Betgi iš kur, kada ir kas šiai šventovei padovanojo maloningą Marijos paveikslą, patikimų, dokumentais patvirtintų žinių nerasta³¹.

Taigi Krekenavoje ir Pivašiūnuose Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Žolinės) šventės pridedamųjų pamaldų metu Švč. Mergelės Marijos litanijos giedojimo pamaldumo praktikos ištakos yra Dievo Motinos paveikslas ir Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų (Žolinės) šventės gerbimo kultūroje.

Švč. Mergelės Marijos litanija žinoma ir Šiluvoje: vykstantys tradiciniai Švč. Mergelės Marijos gimimo atleidai turi nerašytų tradicijų. Jie prasideda rugsėjo 8 d., o baigiasi rugsėjo 15 d. Nuo seno maldininkai į Šiluvoje vykstančius atleidus iš Tytuvėnų ir Raseinių atvyksta procesijomis. Jų metu giedamos įvairios maldos ir giesmės, tarp kurių – ir Švč. Mergelės Marijos litanijos, liaudies pamaldumo praktikos, malda³².

Švč. Mergelės Marijos litanijos, liaudies pamaldumo praktikos, giedojimas Šilinių procesijose sietinas su čia švenčiama Švč. Mergelės Marijos gimimo švente, kurios ištakos siekia pirmuosius krikščionybės amžius. Nuo VII a. jos gimimo diena Romoje švenčiama rugsėjo 8 d. Švč. M. Marijos gimimo šventė kartu su Viešpaties (gruodžio 25 d.) ir Jono Krikštytojo (birželio 24 d.) gimimo dienis yra vienintelės Romos kalendoriu-

je „gimimo“ šventės³³. Lietuvoje ji pradėta švęsti XVI a. Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija liudija, kad 1551 m. Ragainės protestantai per Mergelės Marijos šventę vyksta į Šiluvą ir atlieka ten „pasibaisėtiną stabmeldystę“³⁴. Šios šventės šventimą ypač paskatino 1609 m. Šiluvoje įvykęs antrasis pasaulyje Bažnyčios dokumentuose fiksuojamas Švč. Mergelės Marijos visuotinis apsireiškimas žmonėms (pirmasis 1531 m. tarp gruodžio 9 ir 12 d. Šiaurės Meksikoje). Nuo 1775 m. rugpjūčio 18 d. popiežiaus Pijaus VI bule leista šią šventę švęsti visą oktavą, t. y. 8 dienas. 1786 m. rugsėjo 8 d. Šiluvos Stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas buvo vainikuotas³⁵. Šiuo ženklu Roma patvirtino Švč. Mergelės Marijos Apsireiškimą Šiluvoje. XIX a. pabaigoje Lietuvos katalikams iš carinės Rusijos atgavus procesijų laisvę, atgimė procesijos ir į Šiluvos šventovę, kai maldininkai, giedodami Švč. Mergelės Marijos litanijos malda, garbino Švč. Mergelę Mariją.

Švč. Mergelės Mergelės litanijos maldos pamaldumo praktika sutinkama ir kitoje Švč. M. Marijai skirtoje šventovėje. Tai garsi malones teikianti vieta, traukianti piligrimus iš Lenkijos, Baltarusijos ir Latvijos, – Vilniaus Aušros Vartų koplyčia, kurioje lapkričio mėnesį (kasdien nuo lapkričio 9 iki 22 d.) vyksta tradiciniai Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, atleidai, kurių Priededamosiose pamaldose meldžiama Švč. Mergelės Marijos litanijos malda, arba pamaldumo praktika. Maldininkams bei piligrimams lankant Aušros Vartų koplyčią, prieš šv. Mišias arba po jų yra nusistovėjusi tam tikra Priedamųjų pamaldų tvarka. Jos prasideda nuo laiptų į Aušros Vartų kop-

lyčią. Čia persižegnojama, pagerbiant stebuklingą Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, paveikslą, gulama kryžiumi ant žemės ir tylomis kalbama malda „Sveika, Marija“. Tada atsistojama ir į koplyčią laiptais lipama keliais kalbant poteries. Koplyčioje prie Švč. M. Marijos, Gailestingumo Motinos, paveikslo klūpant arba stovint kalbamos arba giedamos maldos/giesmės. Tie, kurie lieka apačioje, gatvėje, pučiamųjų muzikos instrumentų orkestrui pritariant, gieda Švč. Mergelės Marijos litaniją³⁶.

Pirmosios žinios apie tai, kada atsirado šios Pridedamosios pamaldos ir Švč. Mergelės Marijos litanijos maldos pamaldumo praktika Aušrų Vartų koplyčioje, mus pasiekia iš interneto: teigiama, kad XIX–XX a. pradžioje Aušros Vartuose kasdien nuo aušros ligi vidurdienio prie stebuklingojo paveikslo būdavo laikomos šv. Mišios, vakarais giedama Švč. M. Marijos litanija ir kitos giesmės³⁷. Šio pamaldumo ištakos glūdi Aušros Vartų istorijoje. Vilniaus karmelitų „Reliacijos“ teigia, kad šalia Vilniaus Aušros Vartų (1624–1626) įsikūrę karmelitų vienuoliai vartuose įrėngė mažą balkonėlį, kuriame įstatė Švč. Mergelės Marijos, Gailestingumo Motinos, paveikslą, prie kurio vedė statūs ir siauri laiptai³⁸. 1655 m. gruodžio 26 d. atmušus švedus nuo Čenstachavos vienuolyno ir Lenkijos Lietuvos karaliui Jonui Kazimierui 1656 m. balandžio 1 d. Lvoje paaukojus valstybę Švč. M. Marijai, vilniečių bei maldininkų akys nukrypo į Švč. M. Marijos paveikslą, kabantį Aušros Vartuose. Sakoma, kad tuo metu virš miesto naktimis ne kartą buvo matomas Gailestingumo Motinos paveikslo vaizdas³⁹. Švč. Mergelės Marijos gerbimas

liaudies pamaldume nebuvo sunaikintas net sunkiais carinės Rusijos priespaudos laikais. XIX–XX a. pradžioje Lietuvos katalikams iš carinės Rusijos atgavus religinę laisvę, leista melstis prie Aušros Vartų, kur maldininkai Švč. M. Marijos gerbimui pritaikė Švč. Mergelės Marijos litaniją.

Švč. Jėzaus Širdies litanija

Pridėtinės Gegužinės pamaldas keičia Birželinės, kai reikalaujama, kad turi būti giedama Švč. Jėzaus Širdies litanijos malda, arba pamaldumo praktika⁴⁰.

Iki Antrojo pasaulinio karo (sovietmečiu) žmonės Birželines pamaldas dažniau atlikdavo namuose nei bažnyčioje. Jos vykdavo viename iš sodžių. Tokio sodžiaus arba jo tvoros vartai būdavo apkaišomi berželių šakomis, kambaryje gėlėmis ir žolynais papuošiamas Švč. Jėzaus Širdies paveikslas, o vakare prie papuošto paveikslo giedama ar kalbama Švč. Jėzaus Širdies litanija, skaitoma pasiaukojimo malda, užbaigiama giesme „Švč. Jėzaus Širdie“⁴¹. Bažnyčios birželis skiriamas Švč. Jėzaus Širdžiai pagerbti. Birželinių pamaldų, kurios skirtos Švč. Jėzaus Širdžiai, atsiradimo ištakos glūdi 1673 m.: vienuolę vizitietę šv. Margaritą Marią Alakok (Alcoque) (1647–1690) Parayla-Monial (Prancūzija) vienuolyne aplankė Jėzaus regėjimas, kuriame Jėzus prašė šv. Margaritą Mariją Alakok pasiaukoti birželio mėnesį išaukštinant Švč. Jėzaus Širdį⁴².

Visuotinėje Bažnyčioje Švč. Jėzaus Širdies šventė įtvirtinta tik 1856 m. popiežiaus Pijaus IX. 1899 m. birželio 11 d. popiežius Leonas XIII pats parašė tekstą, kuriuo Švč. Jėzaus Širdžiai paaukojo vi-

są katalikiškąjį pasaulį⁴³. Šiuo pagrindu Birželinės pamaldos tapo viena pagrindinių Bažnytinių kalendorinių švenčių, kurių svarbiausia malda, arba pamaldumo praktika, tapo Švč. Jėzaus Širdies litanija. Lietuvoje Pridėtinių birželinių pamaldų metu šios litanijos maldos, arba pamaldumo praktikos, atlikimas namų aplinkoje išplito tarpukariu. Įtakos tam turėjo Lietuvoje atsikūrusi aktyvi jėzuitų brolijos pastoracinė ir švietėjiška veikla. Jėzuitai 1923 m. išleido kunigo Felikso Kapočiaus knygele-vadovą *Jėzaus širdis ir jos intronizacija*⁴⁴ bei 1928 m. – *Jėzaus širdis ir kunigas*.

Šv. Kazimiero litanija

Lietuvių tauta amžiams slenkant turėjo didžiųjų žmonių, išmintingų valdovų, narsių vyrų bei mokslininkų. Bet ji nedaug turėjo ir turi šventųjų, bent jau viešai tokiais paskelbtų. Bažnyčios paskelbtas šventuoju yra tik šv. Kazimieras. Šventojo Kazimiero gerbimą, arba kultą, sudaro įvairios maldos ir giesmės, tarp kurių ir Šv. Kazimiero litanijos malda, arba pamaldumo praktika.

Šv. Kazimiero litanijos maldos, arba pamaldumo praktikos, ištakos glūdi XVI–XVII a. sandūroje, kada 1521 m. popiežius Leonas X paskelbė Kazimierą palaimintuoju, o popiežius Klemensas VIII – šventuoju bei savo breve (1602 11 07) suteikė Šv. Kazimiero šventei Lietuvoje ir Lenkijoje aukštesnį liturgijos laipsnį (*sub ritu duplici*), kitaip tariant, jo kultą pripažino lokaliu, t. y. tik Lietuvai ir Lenkijai. Jo įpėdinis popiežius Paulius V jį padarė visuotinį, įtraukdamas šv. Kazimierui skirtas maldas į mišiolą ir breviatorių. Popiežius Urbonas VIII šv. Kazi-

mierą paskelbė Lietuvos globėju ir jo garbei skirtą šventę leido švęsti iškilminga liturgija⁴⁵. Pridedamos šv. Kazimiero pamaldos atsirado tose parapijose, kuriose bažnyčios buvo toli nuo kaimų, tada žmonės namuose meldavosi į šv. Kazimierą įvairiomis jam skirtomis maldomis ir giesmėmis. Reikia manyti, kad tarp jų buvo ir šv. Kazimierui skirta litanijos malda, arba pamaldumo praktika. Šiandien fiksuojama Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko maždaug 1926 m. sukurtas šv. Kazimiero litanijos maldos, arba pamaldumo praktikos, tekstas⁴⁶. Šis tekstas buvo sukurtas pagerbiant Lietuvos paskelbimą Bažnytine provincija ir paskyrimą jos globėju šv. Kazimierą.

Palaimintojo

Jurgio Matulaičio litanija

Ėjęs šventųjų keliais, nors dar nėra paskelbtas šventuoju, – Dievo Tarnas palaimintasis Jurgis Matulaitis. Šiandien jo kelią į šventųjų sostą lydi jam skirtos maldos ir giesmės, tarp kurių ir palaimintojo Jurgio Matulaičio litanija, arba pamaldumo praktika. Kaip teigia kun. Vaclovas Aliulis MIC, šios litanijos teksto ištakos – 1953 m. pradėta arkivyskupo Jurgio Matulaičio beatifikacijos byla bei 1987 m. birželio 28 d. paskelbimas palaimintuoju minint Lietuvos krikšto 600 m. sukaktį. Litanijos teksto autorės – Putnamo (JAV) Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos vienuolyno seserys. Šiandien šios litanijos malda, arba pamaldumo praktika, yra ypač populiari Vilniaus ir Kauno arkivyskupijų bei Vilkaviškio vyskupijos parapijų Palaimintojo Jurgio Matulaičio šventės Pridedamosiose pamaldose⁴⁷.

Liaudies palaimintosios
Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės
(šv. Barboros) litanija

Lietuvoje tarp Bažnyčios pripažintų šventųjų ir palaimintųjų yra ir oficialiai nepaskelbta šventoji ar palaimintoji, kuriai keletą šimtmečių trunkantis liaudies maldingumas su konkrečiomis pamaldumo formomis ir apeigomis suteikė šventosios vardą. Tai Barbora Umiastauskaitė-Žagarietė. Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės pamaldumo tradicija apipinta unikaliomis maldomis ir giesmėmis. Tai „Šv. Barboros, kankinės, valandos“, Šv. Barboros litanija ir jos vardui skirtos dvi giesmės. Visų minėtų maldų ir giesmių melodijos yra originalios. Jas ypač mėgsta giesmininkai, nors giedodami ir nesusimąsto, ar kalbama apie Žiemgalos krašto šventąją. Iš tikrųjų maldų ir giesmių tekstai skirti minėti Romos šventajai Barbora, sukurti lenkų, bet jų vertimas labai nutolęs nuo originalo.

Barbora Umiastauskaitė gimė 1628 m. grafo Alberto Umiastausko dvare, Žagarėje. Vienturtė duktė Barbora, anot amžininkų pasakojimų, mylėjo vargšus ir ligonius, užtardavo baudžiauninkus, su pavargėliais dalijosi duonos kąsniu. Ankstyva motinos mirtis ir tvirtas tikėjimas, matyt, paskatino Barborą rinktis vienuolės gyvenimą. Jaunystėje buvo įstojusi į benediktinių vienuolyną Rygoje, bet greitai grįžo namo. Barbora žuvo

1648 m., trokšdama nuo tėvo agresijos išsaugoti skaistybę. Palaidotas kūnas 1655 m. buvo rastas visiškai sveikas. Nuo tada negendantis Barboros Umiastauskaitės kūnas, žmonėms teikiantis malones, tapo žinomas Barboros Žagarietės vardu. Jis 1963 m. tebebuvo sveikas. Fiksuoti mažiausiai 87 stebuklai. Šešiuose vyskupų vizitaciniuose senosios Žagarės bažnyčios aktuose pažymėta, jog Barbora Umiastauskaitė-Žagarietė yra palaimintoji. Pirmą kartą Barbora Umiastauskaitė-Žagarietė kaip palaimintoji vyskupo pristatyta 1869 m. Sovietmečiu, 1963 m. gegužės 10–25 d., kada prie jos kūnelio lankėsi medicinos darbuotojas Juozas Markulis, palaikai paslaptingai dingo.

Barboros šventumo kultas ryškus per Šv. Barboros atlaidus, kurie vyksta gruodžio 4 d. Reikia pasakyti, kad ši diena skirta ne Barbora Žagarietei, o jos bendravardei iš Romos, viduramžių turtuolio Dioskoro dukteriai, kuri pasipriešino tėvo valiai ir atsisakė tekėti, už tai buvo įkalinta bokšte, kankinta ir kartu su šv. Julijona nužudyta.

2005 m. rugsėjo 24 d. Šiaulių vyskupo Eugenijaus Bartulio iniciatyva Vatikane pradėta beatifikacijos byla. Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis, remdamasi šio proceso pradžia, įteisino Šv. Barboros maldas ir giesmes, tarp jų ir litaniją, kaip palaimintosios Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės pamaldumo praktikas.

IŠVADOS

1. Litanijos maldos ištakos siekia pirmuosius krikščionybės amžius. O jos formos pradininkė – Visų Šventųjų litanija, vėliau tapusi pavyzdžiu formuoti kitoms litanijų maldoms.
2. Visų Šventųjų litanijos malda, gimusi pirmaisiais krikščionybės amžiais minint mirusiuosius, transformavosi į Didžiojo Šeštadienio, Maldavimų arba Kryžiaus dienų bei Vėlinių liturgi-

- nes apeigas. Iš liturgijos, ypač vykstant Bažnyčios reformoms, Visų Šventųjų litanijų malda išsirutuliojo į Pridedamųjų pamaldų liaudies pamaldumo praktikas, kurios Lietuvą pasiekė kartu su krikščionybe. Visų Šventųjų maldos, arba liaudies pamaldumo praktika, kartu su Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldomis ir giesmėmis, arba pamaldumo praktika, ypač išplito Žemaitijoje Švč. Mergelės Marijos apsilankymo šventės Žemaičių Kalvarijoje ir laidotuvių (šermenų, laidotuvių, mirusiųjų paminėjimų) Pridėtinėse pamaldose. Vėliau Visų Šventųjų maldos, arba liaudies pamaldumo praktika, kartu su Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldomis ir giesmėmis tapo pavyzdžiu Sekminių šventės Vilniaus Verkių ir Veprių Kalvarijų Kryžiaus kelio pamaldumo praktikai.
3. Kita litanijos malda – Švč. Mergelės Marijos. Jos ištakos yra XIII–XVI a. Ispanijoje ir Italijoje atsiradusios Pridedamosios Gegužinių pamaldos. Lietuvoje ši litanija pirmiausia žinoma nuo XVII a. Krekenavos, Pivašiūnų, Šiluvos,

Vilniaus Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo bei Šiluvoje Švč. Mergelės Marijos gimimo, Krekenavoje ir Pivašiūnuose Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų ir Vilniaus Aušros Vartuose Švč. Mergelės Marijos, Gailėstingumo Motinos šventėse. Gegužinėse pamaldose Švč. Mergelės Marijos litanijos malda, arba pamaldumo praktika, Lietuvoje žinoma nuo XIX a.

4. Gegužinės pamaldas keičia Birželinės pamaldos, kurių pagrindinis pamaldumo akcentas – Švč. Jėzaus Širdies litanijos malda. Šios maldos ištakos – XVII a. Švč. Jėzaus Širdies gerbimo liaudies pamaldume išaukštinimas. Lietuvoje Pridėtinių Birželių pamaldų metu šios litanijos maldos, arba pamaldumo praktikos, atlikimas namų aplinkoje išplito tarpukariu.
5. Šventojo Kazimiero, palaimintojo Jurgio Matulaičio bei liaudies palaimintosios Barboros Umiastauskaitės-Žagarietės litanijų maldų, arba pamaldumo praktikų, ištakos Lietuvoje yra šventųjų paskelbimo ir beatifikacijos bylų procesų pradžia.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ *Liturgijos apžvalga*. Knygą parengė: s. O. Baliūnaitė ACJ; s. E. Bedalytė ACJ. Tekstus papildė kun. V. Šimkūnas SJ., Kaunas, 1996, p. 74.
- ² Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2005, p. 8–9.
- ³ Ten pat.
- ⁴ Žr. ten pat.
- ⁵ *Liturginis maldynas*. Ketvirtas pataisytas leidimas, Lietuvos Vyskupų Konferencija. Vilnius, Katalikų pasaulis, 1996, p. 621–623.
- ⁶ *Lietuvių enciklopedija*, t. 13. Boston, 1958, p. 169–170.
- ⁷ *Apeigos Rymo Katalikų Bažnyčios*. Knygą parašė Jonas Gerutis, „Zvaigždės“ spaustuvėje, 15 W. Oak St. Shenandoah. Pa., 1908, p. 83.
- ⁸ Žr. ten pat.
- ⁹ Algimantas Kajackas, *Bažnyčia liturgijoje*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Kaunas, Lietuvos katechetikos centras, 1998, p. 98.
- ¹⁰ Tomas Viluckas, *Visų Šventųjų iškilmė – pagerbti krikščionybės liudytojus*. Prieiga per internetą: <http://viluckas.lt/visu-sventuju-iskilme-pagerbti-krikscionybes-liudytojus/> [žiūrėta: 2015 07 30].
- ¹¹ *Katalikų Bažnyčios istorija*. Pirmas dalis. Iš vokiečių k. vertė Romualdas Grucė, Giedrė Sodeikienė. Vilnius, Katalikų pasaulis, 1996, p. 379.

- ¹² *Lexikon für Theologie und Kirche*. Sine loco. 1957, S. 350.
- ¹³ *Visų Šventųjų litanija*. Prieiga per internetą: http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=668&Itemid=100 [žiūrėta: 2015 07 30].
- ¹⁴ Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra Wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*. T. I. Wilno, 1908, s. 34.
- ¹⁵ *Lexikon für Theologie und Kirche*, op. cit., S. 350.
- ¹⁶ 1996–2005 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga. Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folkloro kabineto archyvinė medžiaga. Kretinga, 2005.
- ¹⁷ Alfonsas Motuzas, *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, op. cit., p. 272–273.
- ¹⁸ Religijotyros žodynas, Sudarė Romualdas Petraitis, Vilnius, Mintis, 1991, p. 341.
- ¹⁹ *Liturginis maldynas*, Ketvirtasis pataisytas leidimas, ten pat, p. 274.
- ²⁰ 1996–2005 metų vasaros lauko ekspedicijų medžiaga, Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete Folkloro kabineto archyvinė medžiaga. Kretinga, 2005.
- ²¹ Venance Grumel, *Les mois de marie des Byzantins. Echios d'Orint*. France: Saint-Cloud, 1932, p. 257–269.
- ²² Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra Wileńska*, s. 248.
- ²³ *Bažnytinė muzika*. Enciklopedinis žinynas. Sudarytojas Jonas Vilimas. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 246.
- ²⁴ Gabriel Rochini, *Mariologia*. Roma, 1948, p. 122–127.
- ²⁵ *Majowe maboženstwo, Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 21–26, Sine anno, sine loco, p. 171–172.
- ²⁶ Gabriel Rochini, *Mariologia*, Roma, 1948, p. 122–127.
- ²⁷ Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra Wileńska*, s. 294.
- ²⁸ Alfonsas Bulota, Laimutis Benys, *Šventųjų gyvenimai*. Lietuvos Katalikų kalendorius. Kaunas, Alytaus angelų sargų bažnyčios religinės bendruomenės leidykla, 1994, p. 249.
- ²⁹ *Rituale Sacramentorum <...> ex decreto Synodi Petrikoviensis ad uniformem ecclesiarum Regni Poloniae usum reimpressum Cracoviae*, 1892, p. 571–572.
- ³⁰ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 102–104.
- ³¹ Žr. ten pat, p. 102–104.
- ³² 1996–2005 m. vasaros lauko ekspedicijų medžiaga.
- ³³ *Liturginis kalendorius 2002–2003*. Vilnius, 2002, p. 94.
- ³⁴ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma, Fausto Failli, 1958, p. 127, 344–345.
- ³⁵ Žr. ten pat, p. 354.
- ³⁶ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 141.
- ³⁷ Aušros Vartų atlidai / Pasaulis pagal Tomą // <http://viluckas.lt/ausros-vartu-atlaidai/> [žiūrėta: 2016 04 10].
- ³⁸ *Nunziatura di Polonia, Vatikano archyvas*. Vol. 47, f. 530–531.
- ³⁹ Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 142.
- ⁴⁰ *Liturginis maldynas*, p. 267.
- ⁴¹ *Liturgijos apžvalga*. Tarpdiecezinės Katechetikos komisijos leidykla. Kaunas, 1996, p. 79.
- ⁴² Alfonsas Motuzas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, p. 91–93.
- ⁴³ Tomas Viluckas, *Tikroji širdis, Katalikų pasaulis*, Nr. 6. 2003, p. 30–32.
- ⁴⁴ Feliksas Kapočius, *Jėzaus širdis ir jos intronizacija*. Kaunas, 1923.
- ⁴⁵ Petras Gavėnas, *Šventasis Kazimieras*. Alytus, Don Bosko Salaziečių leidykla, 1998, p. 76.
- ⁴⁶ *Liturginis maldynas*. Antrasis pataisytas leidimas. Lietuvos Vyskupų Konferencijos leidinys. Kaunas, Vilnius, 1984, p. 297–298.
- ⁴⁷ Vaclovas Aliulis, *Interviu-informacija*. Straipsnio autoriaus asmeninis archyvas. Vilnius, 2015.